

Al-Szura

**KORANICZNA ZASADA
KONSULTACJI**

AL-SHURA

The Qur'anic Principle *of*
Consultation

AHMAD AL-RAYSUNI

SERIA STRESZCZEŃ KSIĄŻEK IIIT

AL-SZURA: KORANICZNA ZASADA KONSULTACJI

Al-Szura: Koraniczna zasada konsultacji (Polish)
Seria streszczeń książek IIIT
Ahmad Al-Raysuni

Copyright © Center for Advanced Studies and the International Institute of Islamic Thought (IIIT), First Edition 1447AH / 2025CE

ISBN: 978-9926-555-30-6 Paperback

Translated into Polish from the English Title:
Al-Shura: The Qur'anic Principle of Consultation (IIIT Books-in-Brief Series)
Ahmad Al-Raysuni

Copyright © The International Institute of Islamic Thought (IIIT), First Edition 1433AH / 2012CE

ISBN 978-1-56564-584-4 Paperback

IIIT
P.O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

IIIT London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

TŁUMACZENIE

Omar Kamil Abdel-Fattah

REDAKCJA NAUKOWA

Anna Łukjanowicz

PROJEKT I SKŁAD

Jilduza i Selmir Pajazetović

VYDAVATEL

Center for Advanced Studies
Marka Marulića 2C, 71000 Sarajevo
www.cns.ba / cns.sarajevo@gmail.com

DRUK

Dobra knjiga d.o.o. Sarajevo

Ta książka jest chroniona prawem autorskim. Z zastrzeżeniem ustawowego wyjątku i przepisów odpowiednich zbiorowych umów licencyjnych, żadne powielanie jakiegokolwiek części nie może się odbyć bez pisemnej zgody wydawcy.

Poglądy i opinie wyrażone w tym artykule są poglądami autora, niekoniecznie zbieżnymi z poglądami wydawcy. Wydawca nie ponosi odpowiedzialności za dokładność adresów URL do zewnętrznych witryn internetowych oraz osób trzecich, jeśli są cytowane i nie gwarantuje, że jakiegokolwiek treści na takich stronach internetowe są lub pozostaną niezmienione lub stosowne.

CIP - Katalogizacja u publikacji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 65410310.

Ahmad Al-Raysuni

AL-SZURA
Koraniczna zasada konsultacji

Tłumaczenie

Omar Kamil Abdel-Fattah

Sarajevo, 2025.

Publikacja wydana dzięki wsparciu ze strony
International Institute of Islamic Thought (IIIT).

Spis treści

SERIA STRESZCZEŃ KSIĄŻEK IIIT	7
Wprowadzenie.....	9
Rozdział pierwszy: Miejsce konsultacji w muzułmańskim sposobie życia.....	10
Rozdział drugi: Podstawowe problemy w praktyce konsultacji.....	17
Rozdział trzeci: Przegląd konsultacji islamskich począwszy od ich początkowej ery.....	23
Rozdział czwarty: Konsultacje dzisiaj: Jak powinniśmy je promować i się na nich opierać?	28
Konkluzja.....	36
O autorze	36

SERIA STRESZCZEŃ KSIĄŻEK IIIT

Seria streszczeń książek IIIT to cenny zbiór najważniejszych publikacji Instytutu napisanych w skondensowanej formie tak, aby dać czytelnikom podstawowe zrozumienie zawartości oryginału. Sporządzone w krótkim, łatwym do odczytania i oszczędzającym czas formacie, te streszczenia dają przybliżony i starannie napisany wgląd do obszerniejszej publikacji, w nadziei, że będzie to stymulować czytelników do dalszej eksploracji oryginału.

Al-Szura: Koraniczna zasada konsultacji Ahmada al-Raysuniego została opublikowana (w pełnej wersji) w 2011 r. Muzułmanie w dużej mierze pozostają nieświadomi znaczenia i wartości koranicznej zasady *Al-Szura* (wzajemnych konsultacji) oraz znaczącej roli, jaką może ona odegrać w rozwoju i reformie społeczeństwa muzułmańskiego. W tej pracy, autor próbuje wprowadzić i zbadać kluczowe znaczenia *Al-Szura* i jej praktyki *Al-Szura*, prześledzić jej historyczną ewolucję i zbadać sposoby wprowadzenia, zinstytucjonalizowania i zastosowania tej zasady w społeczeństwach muzułmańskich. Nie ma wątpliwości, że *Al-Szura* została zepchnięta na margines w całym świecie muzułmańskim, a przyczyny tego są złożone zarówno historycznie, jak i politycznie. Zdaniem autora, choć

wiele napisano na ten temat, w rzeczywistości *Al-Szura* jest w najlepszym wypadku stosowana nieefektywnie, a w najgorszym bezmyślnie ignorowana. Do dnia dzisiejszego jest to kwestia będąca przedmiotem gorących sporów. Ponieważ *Al-Szura* jest coraz bardziej kojarzona z demokratycznym udziałem w procesie decyzyjnym, wybuchła debata, w której krytycy kwestionują koncepcję utożsamiania tej zasady z zachodnimi koncepcjami demokracji, a inni twierdzą, że zasada ta dopuszcza takie znaczenie przełamujące ucisk scentralizowanej władzy. Te i inne kwestie są badane z dużą starannością. Al-Raysuni konkluduje, że *Al-Szura* powinna zostać przyjęta jako sposób życia wszystkich muzułmanów, chroniący ich interesy, oraz jako istotne narzędzie odbudowy i reform. Czyniąc to, porusza temat z nowych, intrygujących punktów widzenia, dając wgląd w obszary dotychczas mało zbadane, jeśli w ogóle, zbadane.

Skrócone wydanie oryginału Ahmada al-Raysuniego:
Al-Szura: THE QUR'ANIC PRINCIPLE OF CONSULTATION
A Tool for Reconstruction and Reform
Ahmad al-Raysuni
ISBN hbk: 978-1-56564-362-8
ISBN pbk: 978-1-56564-361-1
2012

Wprowadzenie

Al-Szura, czyli konsultacja, jest narzędziem odbudowy i reformy, wspomnianym w Koranie i sugerowanym w praktykach Proroka Muhammada (SAAS)¹ i jego towarzyszy. W chwili obecnej muzułmanie w dużej mierze nie są świadomi znaczenia i wartości *Al-Szura*, a uczeni islamscy nie są pewni, kiedy zasada ta jest obowiązkowa, i jakie kwestie wymagają konsultacji. We współczesnym kontekście *Al-Szura* kojarzy się z jednej strony z demokratycznym udziałem w procesie decyzyjnym, ze szczególnym uwzględnieniem Koranu i Sunny; z drugiej strony krytycy kwestionują utożsamianie *Al-Szura* z demokracją. Świat muzułmański, dziś w dużej mierze pogrążony w politycznym autorytaryzmie, powinien przyjąć konsultacje jako sposób życia chroniący interesy indywidualne i wspólnotowe oraz jako narzędzie odbudowy i reform. Niniejsza książka bada, w jaki sposób można wprowadzić tę zasadę i zastosować ją w społeczeństwie muzułmańskim i w życiu.

Pojęcie konsultacji (*Al-Szura*) pozostaje niejasne pomimo publikacji w ostatnich dziesięcioleciach setek książek i artykułów na ten temat. Wiele dodatkowych aspektów *Al-Szura* pozostaje do omówienia. Niniejsza książka koncentruje się na podstawowej koncepcji i wyjaśnia, w jaki sposób praktyka ta może aktywować i wspierać wysiłki na rzecz społeczności islamskiej na całym świecie. Metodologia oparta na źródłach i zasady prawne tej książki wywodzą się z wersetów Świętego Koranu, wydarzeń z życia Proroka i przykładów ustanowionych przez kalifów prawowiernych. Szereg tekstów pochodzących z Koranu i tradycji proroka łączy konsultacje ze wszystkimi dziedzinami życia: duchowymi i materialnymi, indywidualnymi i zbiorowymi.

1 SAAS – *Salla Allahu alayhi wa sallam*. „Niech będzie z nim pokój i błogosławieństwo Boże”. Mówi się za każdym razem, gdy wspomniane jest imię Proroka Muhammada.

Rozdział pierwszy: Miejsce konsultacji w mużulmańskim sposobie życia

Omawiając kwestię konsultacji i dowody na ich poparcie w islamskich tekstach prawnych, uczeni i pisarze zwykle skupiali się na dwóch konkretnych wersetach Koranu: 42:38 i 3:159. Wersety te opisują wymianę zdań, którą Allah (SWT)² zainicjował ze Swoimi aniołami, dotyczącą stworzenia Adama i przyszłości jego potomków na ziemi. Wybitny uczony Muhammad al-Tahir ibn Ashur stwierdził, że Bóg przeprowadził tę wymianę zdań, aby uhonorować i kształcić aniołów oraz inspirować do naśladowania. Konsultacje, powiedział, miały odbyć się już na początku stworzenia, jako wskazówka ludzi.

Kolejnym przypadkiem, który można zaliczyć do tej kategorii, jest konsultacja Abrahama z jego synem Izmaelem w sprawie polecenia otrzymanego od Boga. Kwestia, czy Abraham miał złożyć w ofierze swego syna, została już rozstrzygnięta na mocy Bożego nakazu. Niemniej jednak Abraham zapytał syna: „Zastanów się zatem, jaki będzie twój pogląd?” Jego syn odpowiedział: „O mój ojcie! Czyń, co jest ci nakazane: zastaniesz mnie, jeśli Bóg tak chce, wśród cierpliwych” (Sura Al-Saffat 37:102). Kiedy Abraham otrzymał surowe boskie polecenie, aby poświęcić swojego syna, nadal konsultował się z nim w tej sprawie.

Odpowiednie teksty zawierają także liczne wersety Koranu, które stanowią podstawę konsultacji w życiu indywidualnym: między mężami i żonami, między rodzicami i dziećmi, a nawet w sytuacjach związanych z niezgodą małżeńską lub rozwodem. Poprzez praktykę konsultacji można osiągnąć wiele innych celów i korzyści. Jeśli oprzemy się na poglądzie wyrażonym przez Ibn Ashura i innych komentatorów, do których się

2 (SWT) – *Subhanahu wa Ta'aala*. Niech będzie wychwalony i wywyższony. Mówione w odniesieniu do Boga.

odwołuje, konsultacje będą pierwszą praktyką społeczną, dla której Bóg ustanowił precedens.

W innym przykładzie „wzajemna zgoda i rada” są wyraźnie wspomniane w wersetach Koranu w odniesieniu do decyzji rodziców o kontynuacji karmienia piersią, na przykład: „... Ale jeśli pragną odstawić dziecko od piersi za obopólną zgodą i konsultacją, to nie ma dla nich grzechu...” (Koran 2:233). Dlatego też prowadzenie spraw dziecka jest prawem i odpowiedzialnością dzieloną przez oboje rodziców, w oparciu o wzajemne porozumienie i konsultacje, aby jak najlepiej służyć interesom dziecka. Takie rozwiązanie, wymagające dokładnego rozważenia spraw dziecka, służy jego ochronie i dlatego jest wyrazem miłosierdzia i czułości Boga.

Rodzicielstwo wymaga wspólnego zarządzania konsultacyjnego między rodzicami lub między rodzicami i dzieckiem, jeśli osiągnęło ono wiek świadomości. Zaleca się także, aby rodzice przeprowadzali konsultacje z małymi dziećmi, aby przyzwyczaić je do procesu konsultacji jako sposobu na życie. Dlatego konsultacje są konieczne, gdy pojawiają się kwestie dotyczące małżeństwa, spraw rodzinnych i wychowywania dzieci, a także sytuacje powodujące konflikt i niezgodę.

Al-Szura jest przykładem do naśladowania nawet w przypadku pytań, które zostały już wcześniej rozstrzygnięte, lub na które odpowiedzi są już znane. Konsultacje mają określone cele i korzyści, z których niektóre wykraczają poza szukanie rady i obejmują pouczanie, okazywanie czci i dawanie innym przykładu, z którego mogą się uczyć i naśladować. Jeśli konsultacja jest godną pochwały i korzystną praktyką w odniesieniu do już rozstrzygniętych kwestii, jest jeszcze ważniejsza i konieczna w przypadku złożonych kwestii obejmujących różnorodne i sprzeczne punkty widzenia.

Konsultacje są konieczne w sprawach prywatnych, w tym w kwestiach dotyczących jednostki, jednostki w stosunku

do innych osób, między mężami i żonami oraz rodzicami i ich dziećmi i są niewątpliwie niezbędne w odniesieniu do spraw publicznych i głównych zagadnień, jakie one poruszają. Znaczenie konsultacji w sferze publicznej jest oczywiste w tych samych dwóch wersetach Koranu. Wersety mówią o tych, „których zasadą [we wszystkich sprawach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania] jest narada między sobą” (Sura Al-Szura 42:38), oraz o Bożym nakazie dla Wysłannika Bożego, aby „naradzał się z nimi we wszystkich sprawach będących przedmiotem zainteresowania opinii publicznej.” (Sura Al Imran 3:159)

Konsultacje są wyraźnie wspomniane w surze 42 wraz z podstawowymi cechami wierzących muzułmanów, którzy konsultują się między sobą we wszystkich sprawach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. Uczeń rozpoznał również to odniesienie do praktyki konsultacji wraz z innymi cechami postrzeganymi jako istotne elementy i podstawy religii islamskiej.

Werset 3:159 adresowany jest do Wysłannika Bożego jako przewodnika, wychowawcy, dowódcy i przywódcy, a także tego, który wzywa innych do wiary w Boga. Role te wymagały od niego bycia łagodnym, życzliwym i współczującym wobec innych, tolerancyjnym wobec ich niepowodzeń i przebaczącym, gdy zgrzeszyli; podobnie wymagały od niego, aby zasięgał rady innych i brał pod uwagę ich opinie. Co więcej, polecenie dane Wysłannikowi Bożemu, aby radził się swoich Towarzyszy, odnosi się do tych, którzy podobnie jak on służą jako dowódcy, przywódcy i wzywają innych do wiary. Werset ten jest postrzegany jako fundamentalna zasada islamskiego rządu i przywództwa oraz relacji między władcami muzułmańskimi a tymi, którymi rządzą.

Towarzysz Proroka Abu Hurayrah zauważył: „Nigdy nie widziałem nikogo bardziej skłonnego do szukania rady swoich

Towarzyszy niż Wysłannik Boga”.³ Zgodnie z prawem islamskim nakaz „naradzania się z nimi we wszystkich sprawach będących przedmiotem zainteresowania opinii publicznej” dotyczy gubernatorów, prezydentów i innych osób sprawujących władzę. Było to obowiązkowe dla Proroka i jest jeszcze bardziej wiążące dla innych.

Słowa Boga dotyczące tych, „których zasadą [we wszystkich sprawach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania] są konsultacje między sobą” mówią nam, że każda sprawa dotycząca całej społeczności powinna być przedmiotem wzajemnych konsultacji i że nikt, włączając imamów i innych przywódców, nie ma prawa traktować takiej sprawy jako wyłącznie swojej lub działać jednostronnie. Podstawą konieczności konsultacji jest tutaj wspólny charakter sprawy, wspólny charakter prawa oraz wspólny charakter potencjalnych korzyści lub szkód, jakie mogą wyniknąć z podjętych decyzji.

We wszystkich przypadkach zasięgnięcie rady innych jest uzasadnione, godne pochwały i stanowi sposób naśladowania przykładu Proroka. Konsultacje nigdy nie są po prostu kwestią obojętności, ale zalecanym, pożądanym sposobem działania. Jest to wyraźne znaczenie zbioru tekstów i tradycji, które dobrze mówią o konsultacjach i tych, którzy się w nie angażują, i które zwracają uwagę na pożądane rezultaty szukania porad u innych. W oparciu o przykłady Proroka i potwierdzone przez uczonych, konsultacja (*Al-Szura*) ma zastosowanie w politycznych i przyziemnych sferach życia. Te same zasady odnoszą się także do każdego, kto zajmuje stanowisko władcy lub sędziego. Trzy z najważniejszych obszarów związanych z konsultacjami to polityczna, cywilna i wojskowa sfera administracji. Nakaz dany Prorokowi, aby zaangażował się w konsultacje, jest interpretowany jako mający szerokie zastosowanie, dopóki

3 Zrelacjonowane przez al-Tirmidhi w jednym z jego rozdziałów poświęconych dżihadowi.

nie zostanie wykazana potrzeba bardziej ograniczonego lub konkretnego zastosowania. Jednakże konsultacje i badanie różnych opcji nie są konieczne, jeśli prawo islamskie zawiera jasne, ostateczne i szczegółowo opisane orzeczenie.

I odwrotnie, obszarem, w którym niezbędne są konsultacje, są orzeczenia, co do których nie ma wyraźnego tekstu Koranu i które w związku z tym muszą zostać wydane na podstawie analogicznych dedukcji (*qijas*), preferencji prawnych (*istihsan*) i rozumowania opartego na dążeniu do interesu publicznego (*istislah*). Ibn Abd al-Barr opowiedział, że Ali ibn Abi Talib stwierdził kiedyś: „Powiedziałem: «Wysłanniku Boga, co mamy robić w sytuacjach, co do których nic nie zostało objawione w Koranie, i w których nie mamy od Ciebie przykładu do naśladowania?» Prorok odpowiedział: „Zgromadźcie wierzących, którzy mają wiedzę (lub, jak powiedział, czcigodnych). Naradzajcie się zatem między sobą w danej sytuacji i nie opierajcie swoich wniosków na opinii tylko jednej osoby.”⁴

Ibn Omar przekazał, że *Al-Szura* została zastosowana do przyjęcia *azanu*, czyli wezwania do modlitwy.⁵ Prorok konsultował się ze swoimi towarzyszami w sprawie najlepszego sposobu wzywania wierzących do modlitwy. Nie czekał ani nie prosił Boga o wyjaśnienia. Jednakże nietypowym było, żeby Prorok konsultował się ze swoimi towarzyszami przy formowaniu orzeczeń prawnych; zazwyczaj otrzymywał boskie objawienia, które były jego głównym źródłem autorytetu w takich sprawach. Jednakże konsultował się także z innymi w sprawie takich orzeczeń, aby stworzyć precedens dla tych, którzy przyjdą po nim.

4 Pomimo słabości łańcucha przekazu, na którym opiera się ta narracja, jej przekaz jest potwierdzony jako autentyczny i godny zaufania - Abu Umar Yusuf ibn Abd al-Barr, *Jami Bayan al-Ilm wa Fadlihi wa ma Yanbaghi fi Riwayatihi wa Hamlihi* (Bejrut: Dar al-Fikr, brak daty), 2/73.

5 *Sahih al-Bukhari*, Księga wezwania do modlitwy (*kitab al-adhan*) i al-Tirmidhi, sekcje o modlitwie (*abwab al-salah*).

Co więcej, konsultacje są istotnym elementem wymiaru sprawiedliwości w życiu muzułmanów – orzeczenia sędziów mają wpływ zarówno na jednostki, jak i grupy, a być może nawet na państwa i rządy. Prorocze hadisy i inne tradycje związane z konsultacjami w sytuacjach, w których brakuje wyraźnego tekstu w Koranie lub Sunnie, mają również zastosowanie, i co jest oczywiste, do sporów i innych spraw, do rozwiązywania których powołani byli kalifowie i inni towarzysze Proroka. W istocie te same zasady obowiązują każdego na stanowisku władcy lub sędziego.

Kiedy przed Abu Bakrem pojawiał się spór, ten najpierw zaglądał do Koranu. Jeżeli znalazłby tam podstawę do wydania wyroku, to na tej podstawie wydałby orzeczenie. Jeśli nie znalazł niczego w Koranie, sprawdzał, czy Prorok pozostawił jakiś precedens istotny dla sporu. Gdyby tak było, wydałby na tej podstawie orzeczenie.⁶ W przeciwnym razie wyszedłby i pytał ludzi w tej sprawie. Jeśli nawet to nie dałoby odpowiedzi na zadane pytanie, zwołałby muzułmańskich przywódców i uczonych i zasięgnął ich rady. Gdyby zgromadzeni zgodzili się co do werdyktu, na tym oparłby swoje orzeczenie.

Oprócz ustanowienia zasady konsultacji i zwrócenia uwagi na jej zalety i znaczenie, islam zaleca i zachęca muzułmanów, aby angażowali się w nią na poziomie praktycznym. Jednocześnie upoważnia społeczność muzułmańską do stosowania, systematyzowania i dostosowywania tej zasady w różnych czasach, miejscach, sferach i okolicznościach poprzez niezależne rozumowanie i dobre zarządzanie. Co więcej, szczegółowe praktyczne środki stosowania zasady konsultacji w życiu muzułmanów podlegają konsultacjom, podobnie jak wszystkie sprawy organizacyjne i administracyjne państwa, społeczeństwa i mniejszych społeczności muzułmańskich.

6 Muhammad Ruwwas Qalaji, *Mawsuat Fiqh Abi Bakr al-Siddiq* (Beirut: Dar al-Nafa'is, 1994), s. 155.

Pewne funkcje i cele są wypełniane poprzez konsultacje i dla których konsultacje zostały ustanowione w islamie. Hanaficki prawnik Abu Bakr al-Jassas wymienił następujące korzyści *Al-Szura* w islamie: zapewnia jasne orzeczenie w sytuacjach, które nie są wyjaśnione w świętych tekstach na podstawie niezależnego rozumu; podkreśla godną pozycję Towarzyszy Proroka, którzy byli wykwalifikowani do angażowania się w niezależne rozumowanie i których poglądy były godne przyjęcia i naśladowania; uzasadnia także używanie ludzkiego rozumowania do wydawania sądów.⁷ Malikicki prawnik Abu Bakr ibn al-Arabi stwierdził, że korzyści płynące z konsultacji umożliwiają działanie w oparciu o coś, co jest znane; że prawda jest wolna od złych pragnień ludzi; i że najlepsze rezultaty można uzyskać, korzystając z ludzkich umysłów i zdolności rozumowania.⁸

Ogólnie rzecz biorąc, *Al-Szura* oferuje następujące korzyści:

- Ustalenie prawidłowego lub najbardziej prawidłowego sposobu działania
- Uwolnienie od tyranii podmiotowości i egoistycznych zachcianek
- Zapobieganie arogancji i tyranii
- Nauczanie pokory
- Oddanie każdemu tego, co mu się należy
- Promowanie atmosfery wolności i inicjatywy
- Rozwijanie zdolności myślenia i planowania
- Zwiększona gotowość do działania i wsparcia
- Promowanie dobrej woli i jedności
- Gotowość do poniesienia niepożądanych konsekwencji w zamian za dobre rozwiązanie

7 Abu Bakr al-Jassas, *Ahkam al-Qur'an*, 2/41.

8 Abu Bakr ibn al-Arabi, *Aridat al-Ahwadhi fi Sharh Sahih al-Tirmidhi* (Beirut: Dar al-Fikr li al-ibadah wa al-Nashr wa al-Tawzi, b.d), 7/206

Rozdział drugi: Podstawowe problemy w praktyce konsultacji

Prawo islamskie nie nakłada żadnych warunków ani ograniczeń dotyczących sposobu realizacji konsultacji. Pozostawia raczej takie kwestie uznaniu, wyborowi i wspólnym rozważaniom ludzi. Kompleksowość i ogólność to cechy, które wyłaniają się w tradycyjnych tekstach islamskich opisujących konsultacje. W związku z tym uważa się, że konsultacje mają szersze i bardziej ogólne zastosowanie, chyba że przedmiotowe kwestie są na tyle wyspecjalizowane, że jedynie osoby posiadające odpowiednią wiedzę i doświadczenie byłyby w stanie udzielić potrzebnej porady.

Konsultacje w sprawach publicznych polegają na planowaniu i ułatwianiu spraw państwa, społeczeństwa oraz mniejszych społeczności i grup. Konsultacje wymagają także przyjęcia niezliczonych procedur organizacyjnych i wykonawczych: wymagają systemu lub szczegółowego zestawu zasad, o których prawo islamskie milczy. W rezultacie pozostawiono otwartą drogę dla twórczego myślenia w dziedzinie islamskich zasad legislacyjnych.

Pewne podstawy organizacyjne lub uniwersalia dotyczą ustanawiania i praktyki konsultacji w sferze spraw publicznych i ich zbiorowego zarządzania. Takie uniwersalia, jak szczegóły praktyki konsultacyjnej, nie są zapisane w prawie islamskim. Jednakże, poprzez proces implementacji i dokładnego zbadania, można je wywieść z tekstów prawa muzułmańskiego i praktyk konsultacyjnych, które panowały w czasach Proroka i prawowiernych kalifów.

Wąskie konceptualizacje roli, sfer i funkcji konsultacji w muzułmańskim sposobie życia, oparte na ścisłej interpretacji i zastosowaniu tradycyjnych tekstów, miały również tendencję do zawężania kręgu osób zainteresowanych procesem konsultacji,

sugerując, że konsultacje miały rację bytu tylko pomiędzy Prorokiem i dwoma innymi towarzyszami. Jednakże Wysłannik Boga konsultował się z niezliczoną liczbą swoich towarzyszy, a także z wieloma innymi grupami i jednostkami. Mamy liczne relacje, w których mówił: „Doradźcie mi, ludzie”.

Dwa wersety Koranu, które stanowią podstawę praktyki konsultacyjnej, przedstawiają szerokie rozumienie konsultacji i zakresu jej zastosowania wśród wszystkich wierzących, w tym kobiet. Zasada szerokich konsultacji społecznych ma zastosowanie do wszelkich dyskursów prawnych i uogólnień, chyba że istnieją konkretne dowody na poparcie wyjątku. W swoich różnych nakazach i zakazach prawo islamskie odnosi się zarówno do mężczyzn, jak i kobiet, nawet jeśli używany jest zaimek rodzaju męskiego, w liczbie pojedynczej lub mnogiej. Znamy liczne przypadki, w których Wysłannik Boga zwracał się o radę szczególnie do swoich towarzyszek, a w innych także do mężczyzn i kobiet razem w ważnych sytuacjach dotyczących wojny, moralności lub formułowania praktyk islamskich.

Koran zawiera dwie relacje dotyczące udziału kobiet w konsultacjach, obie osadzone w kontekście pokazującym, że takie uczestnictwo spotyka się z Boską aprobatą i zgodą: pierwsza dotyczy królowej Saby szukającej rady u innych⁹, a druga dotyczy kobiety, która namawiała ojca, aby zatrudnił Mojżesza jako osobę godną zaufania.¹⁰ Przeciwnicy członkostwa kobiet w publicznych radach doradczych (np. parlamentach) sprzeciwiają się twierdzeniu, że kobietom wolno zajmować stanowiska gdzie miałyby zwierzchnictwo nad innymi w sferze publicznej. Chociaż ten punkt widzenia nie jest łatwy do poparcia, kobieta rządząca w sferze politycznej lub wojskowej może być nieskuteczna, jeśli rządzący nie będą postrzegać jej jako skutecznej tylko dlatego, że jest kobietą.

9 Koran 27:29–35.

10 Koran 24:26.

Konsultacje mogą być czasami ograniczone, celowo lub nieumyślnie, do określonych osób, z wyłączeniem innych. W niektórych kwestiach do konsultacji kwalifikują się tylko określone osoby, w takim przypadku nie ma podstaw do zaangażowania całej społeczności. Uczeni twierdzą, że tacy doradcy wymagają uczciwości, wiedzy i doświadczenia oraz, że doradcy powinni być wybierani w drodze wyborów lub powołania. Zaletą metody powołania jest możliwość wyboru kompetentnych, wykwalifikowanych osób, nawet tych które nie są znane ani cenione przez ogół społeczeństwa. Objawienie Koranu, Sunna i komentarze do nich wskazują, że te dwie metody można również połączyć, przyznając pierwszeństwo wyborom.

Gdy do konsultacji zbierze się wystarczająca liczba osób i cel, dla którego zostały powołane konsultacje, został osiągnięty, nie ma potrzeby kontynuowania procesu konsultacyjnego ani poszerzania kręgu zaangażowanych osób. Jak Bóg powiedział do Proroka: „Naradzajcie się z nimi we wszystkich sprawach publicznych; wtedy, gdy już zdecydujesz się na sposób działania, zaufaj Bogu” (Sura Al Imran 3:159).

W konsultacjach dotyczących wysoce specjalistycznych kwestii i zagadnień powinny brać udział osoby o najwyższych kwalifikacjach, posiadające najlepszą wiedzę i wartość do wniesienia. Należą do nich kwestie związane z nauką, prawem i sądownictwem, a także planowaniem przemysłowym, gospodarczym i wojskowym. Konsultacje w coraz większym stopniu wiążą się z wymianą wiedzy i doświadczenia oraz dyskusją na temat tych aspektów problemu, które umożliwią właściwą ocenę i planowanie. W rezultacie duża i rosnąca liczba kwestii wymagających konsultacji musi być kierowana wyłącznie do osób najbardziej kompetentnych, aby się nimi zająć.

W kontekście muzułmańskim rada konsultacyjna (*madżlis Al-Szura*) działa wspólnie z głową państwa i jego rządem.

Rady takie stały się obecnie stałymi, głównymi instytucjami w większości narodów świata, a także w większości państw islamskich. W ich skład wchodzi starsi doradcy, którzy zgodnie z islamską zasadą konsultacji powinni posiadać wiedzę, uczciwość i doświadczenie.

W naszych czasach toczy się powszechna dyskusja na temat tego, czy wynik procesu konsultacyjnego jest wiążący, czy jedynie pouczający. Jak traktować opinię większości rad doradczych i decyzje podejmowane w drodze konsultacji, które cieszą się poparciem większości? Wcześni uczeni muzułmańscy postrzegali konsultacje z przywódcami jako pouczające, podczas gdy bardziej współcześni uczeni i myśliciele skłaniają się ku pogładowi, że przywódca lub osoba posiadająca władzę, która zwraca się o radę do doradców, jest zobowiązana przestrzegać tego, co większość lub wszyscy z tych doradców uzgodnili (wiążące konsultacje).

W autentycznych hadisach istnieje zasadnicza tendencja do trzymania się punktu widzenia uzgodnionego przez większość tych, z którymi się konsultowano. Tę samą sugestię można wyciągnąć z tradycji, w której Wysłannik Boga powiedział do Abu Bakra i Omara: „Gdybyście oboje zgodzili się w danej sprawie, nie kwestionowałbym żadnej rady, jaką moglibyście mi udzielić”¹¹. Jeśli chodzi o punkty widzenia, które staną się prawem wiążącym dla całej społeczności, rady konsultacyjne i organy posiadające uprawnienia decyzyjne powinny przyjąć godny (nie skorumpowany) pogląd większości i go przestrzegać.

Koran nie zawiera wyraźnych przepisów dotyczących trzymania się poglądu większości w placówkach doradczych. Chociaż w niektórych miejscach Koran rzeczywiście krytykuje większość lub niektóre większości, w wielu innych miejscach podobnie krytykuje „starszych” lub „dostojników”

11 Przekazał Imam Ahmad w *al-Musnad*, 4/227. Zobacz także Ibn Hajar al-Asqalani, *Fath al-Bari*, 15/284.

społeczności, opisując ich jako głęboko wprowadzających w błąd i zwodniczych. Prorocze hadisy i inne tradycje również ostrzegają nas przed zepsuciem elity rządzącej społeczeństwem islamskim, a mianowicie jego uczonych i przywódców politycznych, których korupcja może zrujnować społeczność, tak jak ich honor i integralność mogą ją zreformować i pobłogosławić. W Koranie kontrast i porównanie nie tyle dotyczą liczebności ludzi podejmujących decyzje, co raczej dobrych i złych wyborów dokonywanych niezależnie od ilości osób decyzyjnych.

Często cytowany do tej pory werset 38 z sury *Al-Szura*, który pochwała tych, „których zasadą [we wszystkich sprawach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania] są konsultacje między sobą”, sugeruje, że w prawdziwych konsultacjach przyjęty pogląd jest wspólny, w związku z czym decyzje również podejmowane są wspólnie, a nie przez jedną osobę.

Królowa Saby oświadczyła, że nigdy nie podjęłaby ważnej decyzji bez zgody swoich szlachetnych doradców: nigdzie w Koranie nie znajdujemy niczego, co by temu zaprzeczało lub unieważniało to podejście. Podobnie to, co znajdujemy w życiu i przykładzie Proroka, świadczy o słuszności słów Królowej. Królowa Saby wymieniona jest w Koranie jako przykład godnego pochwały postępowania i dobrego zarządzania, której życie zakończyło się pomyślnie. Słowa i czyny królowej świadczą o tym, że była godna uznania nadanego jej przez Radę Konsultacyjną oraz że była kobietą doświadczoną, wyrozumiałą i mądrą¹².

Stosowanie przez Proroka zasady konsultacji podczas jego życia stanowi mocne poparcie dla poglądu, że proces konsultacji kończy się przyjęciem i zastosowaniem poglądu większości osób, z którymi się konsultowano. Podczas bitwy pod Badr Prorok nie chciał brać udziału w bitwie, dopóki nie był pewien, że ma poparcie większości swoich towarzyszy, emigrantów

12 Adnan al-Nahwi, *Malamih Al-Szura fī al-Dawah al-Islamiyyah* (Dammam: Dar al-Islah li al-Tab' wa al-Nashr, bez daty), s. 36. Również Koran 27:43.

z Mekki (*muhadžirin*) i zwolenników z Medyny (*ansaar*). W bitwie pod Uhud większość sprzeciwiła się szczególnej strategii obronnej Proroka. Wysłuchał ich perspektyw i skłonił się ku sugestii większości. Konsultacje te i ich następstwa wywołały w naszych czasach wiele dyskusji na temat tego, czy pogląd większości powinien być wiążący, czy też odwrotnie.

Jedna z interpretacji tych wydarzeń zakłada, że Prorok porzucił swój własny punkt widzenia na rzecz tego, który wyznawała większość Jego towarzyszy. Następnie sprawę toczyły się na tej podstawie bez weta, uchylenia lub sprzeciwu; w istocie zaraz po tym objawiono Boże polecenie, aby „naradzać się z nimi we wszystkich sprawach będących przedmiotem zainteresowania publicznego”. Druga interpretacja wskazuje, że trzymanie się poglądu większości, który sprzeciwia się pogładowi imama, jest postępowaniem nieprawidłowym i nierozsądnym. Zgodnie z tym drugim rozumieniem wydarzeń, porażka, jaką ponieśli muzułmanie w tej bitwie, była lekcją, którą należy wyciągnąć. Druga interpretacja pomija jasne, oczywiste znaczenie wydarzenia i zamiast tego opiera się na założeniach, które negują jego pozorne znaczenie.

Ani towarzysze, którzy brali udział w tej bitwie, ani Prorok – który nigdy nie przepuścił okazji, aby ostrzec, nauczać i pouczać – nigdy nie wspomnieli o tym jako o przyczynie swojej porażki. Oczywiście sam Koran szczegółowo opisuje tę bitwę i jej konsekwencje, nie wspominając jednak o takiej interpretacji.

Prorok, który często stosował praktykę konsultacji, również często nie konsultował się, lecz zamiast tego działał, nie czekając na wysłuchanie opinii innych ludzi, czego można by oczekiwać od kogoś, kto jest Wysłannikiem Boga i otrzymuje boskie objawienie i instrukcje. W przypadkach, gdy nie było Bożych wskazówek, nie wahał się konsultować z innymi.

Idea szacunku dla większości nie jest nowa ani obca naszej islamskiej kulturze i systemowi prawnemu i jest głęboko zakorzeniona w islamskim społeczeństwie, myśli i praktyce prawnej.

Zasada przypisywania większej wagi większości była od samego początku wspierana i stosowana przez muzułmańskich uczonych. Na przykład badacze hadisów przywiązują większą wagę do relacji popartych przez większą liczbę narratorów. Podobnie prawnicy i badacze zasad prawoznawstwa przywiązują większą wagę do interpretacji prawniczych, popieranych przez większą liczbę naukowców i myślicieli. Jeżeli uczeni nie zgadzają się w jakiejś kwestii, najrozsądniejszym podejściem jest przyjęcie stanowiska większości. Ta sama zasada dotyczy poglądów Towarzyszy.

Osoby posiadające wiedzę i doświadczenie w istotnych sprawach są przewodnikami na ścieżce prawości i prawdy. Są przewodnikami na ścieżce dostrzeżenia wymagań Koranu i Sunny oraz intencji i celów, które leżą u ich podstaw. Można założyć, że słuszność i prawda pozostają – jeśli nie zawsze, to w większości przypadków – w rękach większości.

Dowody takie pochodzą z Koranu, życia Proroka i przykładów ustanowionych przez kalifów prawowiernych, a także z zasad ustanowionych przez muzułmańskich prawników, uczonych, którzy poświęcili się badaniu zasad orzecznictwa islamskiego (*usulijjun*) i badaczy hadisów.

Rozdział trzeci: Przegląd konsultacji islamskich poczynszy od ich początkowej ery

W tym rozdziale przyjrzymy się początkowym doświadczeniom konsultacyjnym społeczności islamskiej, aby zobaczyć, jak konsultacje były prowadzone za życia Proroka i kalifów prawowiernych, a także w następnej epoce, kiedy miejsce konsultacji w życiu społeczności islamskiej uległo wyraźnemu pogorszeniu. Te dwie podstawowe epoki oferują lekcje konsultacji w dzisiejszych czasach, a także pewne cechy tych doświadczeń, które choć niezbędne, wymagają również wsparcia i uzupełnień z innych dziedzin życia muzułmanów.

Konsultacje zapewniły siłę, witalność i spójność wczesnej społeczności islamskiej i jej raczkującego państwa. Obecnie islamskie ruchy reformatorskie czerpią ciągłą inspirację z tego pełnego wyrafinowania i mądrości modelu aby sprostać specyficznym wyzwaniom współczesności. Z tego powodu naszą obecną sytuację powinniśmy rozpatrywać w kontekście prawa islamskiego, które stanowi dla nas autorytatywny punkt odniesienia.

Wczesne islamskie doświadczenie konsultacyjne oferuje wiele lekcji. Konsultacje można postrzegać jako spontaniczną, instynktowną reakcję świadomych i rozsądnych osób, legitymizowaną przez prawo islamskie i ustanowioną jako wymóg solidnych praktyk islamskich. Rzeczywiście, prawo muzułmańskie legitymizuje wiele intuicyjnych ludzkich praktyk i zasad, które działają na rzecz wspólnego dobra. Praktyka konsultacji we wczesnym okresie islamu była intensywna i wszechstronna, obejmowała zarówno ważne, jak i mniejsze sprawy i była obciążona powagą celu i powagą moralną. Konsultacje, praktykowane przez Proroka, były także stosowane przez jego towarzyszy i kalifów prawowiernych.

Odbyły się szeroko zakrojone konsultacje pomiędzy pojedynczymi osobami i małymi grupami w ramach przygotowań do wyboru następcy Wysłannika Boga, w wyniku których złożono przysięgę wierności Abu Bakrowi. Wybór Abu Bakra, cnotliwego i silnego duchowo przywódcy, został poprzedzony wieloma szczerymi, nieocenzurowanymi wymianami zdań i dyskusjami. Kiedy Abu Bakr poważnie zachorował, rozpoczął konsultacje dotyczące tego, kto mógłby go zastąpić w przypadku jego śmierci, co doprowadziło do mianowania Omara na jego następcę. Gdy Omar został pchnięty nożem i był bliski śmierci, odwiedzali go ludzie, prosząc o sporządzenie testamentu i wyznaczenie następcy, tak jak zrobił to Abu Bakr. Omar odpowiedział: „Nie znam nikogo lepiej wykwalifikowanego do

tego zadania niż ludzie, którzy cieszyli się łaską Wysłannika Bożego w chwili jego śmierci.”¹³

Omar wyznaczył sześciu mężczyzn, aby podjęli się zadania znalezienia dla niego następcy, w oparciu o solidne podstawy, ponieważ kryterium jego wyboru była osobista aproba Wysłannika Bożego, w szczególności dotycząca tych sześciu mężczyzn. Ci ludzie byli także przywódcami i wodzami cieszącymi się przychylnością społeczności muzułmańskiej.

Kolejna kwestia wymagająca konsultacji dotyczyła sposobu rozporządzania podbitymi terytoriami – kwestia prawna o wymiarze politycznym, militarnym i gospodarczym – będąca przedmiotem sporu wśród towarzyszy. Kiedy Omar, wojownicy i ich przedstawiciele nie byli w stanie osiągnąć rozwiązania, co do którego wszyscy mogliby się zgodzić, otworzył on sprawę do dyskusji z zaufanymi doradcami. Opinię Omara dotyczącą zaprzestania praktyki podziału terytorium poparło większość uczonych, posiadających wiedzę Towarzyszy.

Ten wczesny okres i związane z nim praktyki konsultacyjne charakteryzowały się wyraźną chęcią szukania rady innych, wolnością myśli, wypowiedzi, inicjatywą, szczerością, uczciwością, zaufaniem oraz prostotą i elastycznością organizacyjną zgodnie z naturą istniejących relacji. Jako przykład wczesnej kultury konsultacji, Abu Bakr i Omar odmówili zatwierdzenia jakiegokolwiek orzeczenia dotyczącego nowych kwestii prawnych bez uprzedniego spotkania się z przywódcami społeczności muzułmańskiej i konsultacji z nimi w tej sprawie.

Przejście od epoki kalifów prawowiernych – samo w sobie będące przedłużeniem ery proroczej – do ery Umajjadów wiązało się z głęboką zmianą sytuacji politycznej społeczności muzułmańskiej. Chociaż podboje muzułmańskie postępowały szybko w różnych obszarach doktryny, kultury, polityki, wiedzy

13 *Sahih al-Bukhari*, Księga cnót (*kitab al-fada'il*), rozdział zatytułowany: „Historia przysięgi wierności Usmanowi i zgody na nominowanie go.”

i wojska, polityczne przejście od rozważnego kalifatu opartego na mądrości szukania rad innych do kalifatu dyktatorskiego opartego na sukcesji dziedzicznej wytworzyło głęboką ranę, która będzie się długo goić.

Jedną z głównych ofiar tej zmiany, która najpierw uderzyła w głowę państwa islamskiego, a następnie dotknęła całej społeczności muzułmańskiej, była praktyka konsultacji, która – po ustanowieniu i zatwierdzeniu przez Koran – stała się sposobem życia zarówno Proroka, jak i kalifów prawowiernych po nim.

W praktyce konsultacji nadal brakowało organizacji i regulacji, chociaż główne wydarzenia, których świadkami była społeczność i państwo muzułmańskie, zarówno te pozytywne jak i negatywne, doprowadziły do ustanowienia i rozwoju zorganizowanych planów, instytucji i systemów w praktycznie wszystkich innych obszarach życia islamu. Stały proces ewolucji wszystkich jego struktur, systemów i metod działania nastąpił po konsolidacji i ekspansji państwa islamskiego w epoce kalifów prawowiernych. Rozwój czasami następował poprzez zapożyczanie i powielanie doświadczeń innych narodów, innym razem poprzez twórcze innowacje oparte na źródłach i zasadach islamskich. W ten sposób państwo muzułmańskie uzyskało szereg nowych lub ulepszonych struktur organizacyjnych w sferze politycznej, finansowej, administracyjnej, wojskowej, edukacyjnej, sądowniczej i społecznej.

Państwa i społeczeństwa islamskie opracowały i udoskonaliły systemy i rozwiązania niezbędne do zaspokojenia ich potrzeb duchowych i materialnych. Konsultacje nie przyjęły jednak formy żadnego planu czy systemu. Należałoby dołożyć wysiłków, aby dokonać przejścia od prostej, nieplanowanej i elastycznej formy konsultacji, która charakteryzowała początki islamu, do szczegółowej, regulowanej i wysoce zorganizowanej praktyki, która najlepiej pasowałaby zarówno do stałego rozwoju życia, jak i do wymogów prawnych opracowanych i rozwiniętych przez społeczność muzułmańską.

Nawet proces wyboru przywódców politycznych i duchowych społeczności muzułmańskiej został teraz całkowicie oddzielony od sfery konsultacji, zarówno na poziomie teoretycznym, jak i praktycznym. We wszystkich przypadkach konsultacje przestały być praktykowane w jakikolwiek autentyczny, systematyczny sposób na płaszczyźnie politycznej. Zamiast tego dojście do władzy odbyło się albo w drodze dziedziczenia, albo poprzez podboje i uzurpację. Sprawy rządowe zostały oddane wyłącznie w ręce władcy, którego osobiste potrzeby, interesy i nastroje decydowały o wszystkim. Jest to najbardziej rozpowszechniona forma rządów politycznych.

Być może najlepsze, najtrwalsze i najbardziej rozwinięte zastosowanie konsultacji w historii islamu można znaleźć w islamskim systemie sądownictwa. Precedens dotyczący naradzania się z innymi w sprawach sądowych ma swoje korzenie w praktyce kalifów prawowiernych, zwłaszcza Omara i Usmana. Ta starożytna forma konsultacji sądowych przybrała wysoce usystematyzowaną formę, szczególnie w Andaluzji i Maroku, gdzie stała się integralną częścią systemu sądownictwa. W tym systemie osoby, które proszono o radę, były wyznaczane na doradców, wybierane przez sędziego lub władcę z klasy prawników posiadających kwalifikacje do wydawania decyzji prawnych w oparciu o prawo islamskie.

Biorąc pod uwagę ten wyjątek sądowy w sferze konsultacji, islamski wymiar sprawiedliwości na przestrzeni dziejów reprezentował to, co najlepsze w muzułmańskim sposobie życia i ogólnie w praktyce islamskiej, ponieważ w dalszym ciągu opierał się na prawdziwie islamskim źródle władzy i w dużym stopniu udało mu się zachowując swą niezależność i bezstronność. Kolejne państwa i reżimy polityczne w historii islamu nie były w stanie rzucić wyzwania wpływowi islamskich źródeł władzy na sferę legislacyjną i kulturową.

Rozdział czwarty: Konsultacje dzisiaj: Jak powinniśmy je promować i się na nich opierać?

Szereg kwestii istotnych dla konsultacji nie jest odpowiednio rozumiany, a zasady konsultacji nie są odpowiednio wdrażane w praktyce. Ponowne docenienie znaczenia konsultacji umożliwi nam podjęcie kroków w kierunku ustanowienia systemu konsultacyjnego. Nadal istnieje potrzeba wkładu w ustanowienie solidnych ram praktyki konsultacyjnej i bardziej praktycznego zastosowania konsultacji w wielu obszarach.

Aby zrozumieć kwestie i zasady związane z konsultacjami w zintegrowany i skuteczny sposób, który umożliwi nam dotrzymanie kroku wymaganiom współczesnego życia, musimy przyjrzeć się autorytatywnym fundamentom założonym w początkowej fazie islamu – mianowicie w czasach Proroka i kalifów prawowiernych.

Podstawy te składają się z (1) teoretycznych i praktycznych wskazówek, które należy zaczerpnąć z przykładów podanych przez Proroka, jego towarzyszy i kalifów prawowiernych, (2) zasad i celów prawa islamskiego oraz (3) powiązanych z konsultacjami systemów i ustaleń, które zostały wdrożone przez muzułmanów na przestrzeni ich historii na całym świecie.

Naszym punktem wyjścia do ustanowienia praktyki konsultacji jest świadomość, że jest ona zakorzeniona w religii islamskiej i boskim objawieniu. Jako takie są one darem od Boga i jednym z głównych fundamentów szariatu, czyli prawa islamskiego. W konsekwencji stosowanie ich oznacza stosowanie szariatu, a zaniedbanie go oznacza zaniedbanie szariatu. Konsultacja, obok objawienia, jest głównym sposobem ustalenia, które kierunki działania, zarówno indywidualne, jak i zbiorowe, są zgodne z mądrością i właściwym przewodnictwem. Muzułmanie są prowadzeni najpierw przez objawienie, a następnie przez konsultacje.

Dzięki tym dwóm źródłom wskazówek przychodzi pewna wiedza i zrozumienie, a wraz z nimi umiejętność eksperymentowania i owocnego angażowania się w niezależne rozumowanie i interpretację. Kiedy sprawa dotyczy kwestii wspólnej dla członków społeczeństwa lub która dotyczy praw innych osób, potrzeba konsultacji jest jeszcze większa. Konsultacje takie powinny obejmować osoby, których prawa są zagrożone (lub osoby posiadające kwalifikacje do ich reprezentowania), zwłaszcza gdy dana sprawa może mieć konsekwencje, które będą na nich wpływać.

W islamie nie ma miejsca na dawanie innym udziału w tym, co należy wyłącznie do Boga; jednakże nie mamy innego wyjścia, jak tylko przyznać innym udział w naszych własnych sprawach. To jest istota konsultacji. Poprzez konsultacje uczestniczymy z innymi w myśleniu, planowaniu i zarządzaniu. Ludzie są sobie winni angażowanie się w tego typu dzielenie się, podczas gdy osoby sprawujące władzę i odpowiedzialność nad innymi mają szczególny obowiązek pozwolić tym, nad którymi sprawują taką władzę, uczestniczyć w procesie myślenia, planowania i zarządzania.

Muzułmanie mają prawo do konsultacji w sprawie swoich spraw publicznych i wspólnych interesów. Co więcej, jeśli ludzie mają prawo do wzięcia udziału w konsultacjach, bezpośrednio lub za pośrednictwem reprezentujących ich osób, dotyczących prowadzenia swoich spraw, to pozbawienie ich tego prawa jest wobec nich niesprawiedliwością. Co więcej, im większa jest liczba osób pozbawionych tego prawa i im dłużej trwa to pozbawienie, tym bardziej kumulują się jego negatywne skutki. Omar wypowiadał się w tej kwestii surowo, posuwając się nawet do grożenia śmiercią tym, którzy ośmielają się pozbawiać ludzi prawa do konsultowania się w ich sprawach.

Biorąc pod uwagę niewypowiedzianą stratę, jaką społeczność muzułmańska poniosła w wyniku braku systematycznego

prowadzenia konsultacji, nadszedł czas, abyśmy ponownie docenili konieczność i wartość konsultacji. W końcu ustępuje jedynie Koranowi i Sunnie jako źródło wskazówek dla ludzi i niezawodny sposób zarządzania ich sprawami. Naprawienie tej niesprawiedliwości poprzez przywrócenie konsultacjom należnego im miejsca w życiu islamu jest jednym z niezbędnych warunków duchowej i materialnej reformy oraz przebudzenia.

Al-Szura nigdy nie była umocowana w zbiorze trwałych instytucji, w przeciwieństwie do funkcji takich jak rząd, administracja, dystrybucja zakat, darowizny religijne, *hisba*¹⁴, rynki, sądownictwo, kontrola przestępczości, policja, bezpieczeństwo, wiedza i edukacja. W początkach islamu utworzenie takiej instytucji nie byłoby ani konieczne, ani odpowiednie ze względu na charakter samej fazy, ponieważ proces konsultacyjny charakteryzował się wówczas spontanicznością, prostotą, uczciwością i zaufaniem tak, że nawet bez określonego systemu lub wyspecjalizowanej instytucji, konsultacje odbywały się regularnie i skutecznie. Zgodnie z ogólną tendencją do regulacji i systematyzacji panującą w czasach kalifów prawowiernych, podjęto wówczas szereg inicjatyw i kroków organizacyjnych. Nie wszystkie jednak udało się utrzymać i rozwinąć dla przyszłych pokoleń.

Najbardziej naturalnym biegiem rzeczy byłoby, gdyby takie procedury organizacyjne z czasem rozwinęły się w system praktyki konsultacji na różnych poziomach życia publicznego, zwłaszcza na poziomie politycznym. Organizacyjna i prawna próżnia otaczająca zarządzanie konsultacjami i różnicami politycznymi pozostawiła otwartą drogę do dominacji logiki władzy.

Konsultacje oznaczają umieszczenie islamskiego prawa, rozumu, logiki i wspólnych interesów na pozycji arbitra wśród

14 *Hisba*: rodzaj władzy religijnej opartej na nakazywaniu dobra i zakazywaniu tego co złe, która przerodziła się w niezależną funkcję w epoce Abbasydów. Osoba obejmująca tę funkcję miała nadzorować rynki, czystość i higienę oraz moralność publiczną.

członków społeczności. Konsultacje składają się z dialogu, wzajemnego zrozumienia i wzajemnego porozumienia, w którym każdy otrzymuje to, co mu się należy. Konsultacje to także proces argumentacji, perswazji i kierowania się dowodami. Muszą istnieć instytucje wspierające praktykę konsultacji i przepisy ją regulujące. Jeśli islam nie ustanowił jasnego systemu praktyki konsultacji, jest to zgodne z jego podejściem do aspektów organizacyjnych wszystkich dziedzin życia, które podlegają ewolucji i zmianom.

Szereg wersetów Koranu i hadisów proroczych nawołuje muzułmanów do poszukiwania wiedzy i edukacji. Podobnie stwierdzamy, że Prorok dał praktyczny przykład społeczności muzułmańskiej zarówno w zakresie konsultacji, jak i zdobywania wiedzy i edukacji. Ponieważ obecnie staramy się naprawić sytuację poprzez przywrócenie konsultacji zarówno w teorii, jak i praktyce, nie mamy innego wyboru, jak tylko przypomnieć sobie nasze podstawowe zasady i opierać się na nich w największym możliwym stopniu.

Podboje dokonane na wszystkich poziomach przez islam i muzułmanów miały swoją cenę: brak równowagi i deficyt niektórych jakościowych aspektów życia w państwie islamskim i społeczeństwie oraz spadek pobożności i standardów moralnych. Towarzysze, a nawet ich następcy, którzy nauczyli się ich myśli i sposobów postępowania, stali się mniejszością w rozległym morzu nowych muzułmanów na Półwyspie Arabskim, a także w Lewancie, Iraku, Egipcie, Persji, Afryce Północnej i gdziekolwiek indziej, skąd pojawili się zabójcy Omara oraz Usmana i Alego. Osiągnięcia, które konsultacja niegdyś umożliwiła, nie zostały zachowane ani usystematyzowane w celu zapewnienia ram działania.

Wszelkie zmiany w życiu ludzi i społeczeństwa, zwłaszcza te negatywne, wymagają odpowiedniego wykorzystania niezależnego, twórczego rozumowania. Ten proces myślenia

może pomóc nam w opracowaniu orzeczeń, które – zgodnie z odpowiednimi tekstami prawa islamskiego oraz jego zasadami przewodnimi i celami – będą najlepiej dostosowane do danej sytuacji. Musimy przyjąć środki i ustanowić instytucje, które będą chronić religię muzułmanów i chronić ich interesy, jednocześnie zapobiegając nieporozumieniom i zniekształceniom, które grożą podważeniem ich życia indywidualnego i zbiorowego.

Mając na uwadze potrzebę uporządkowania, teksty prawa islamskiego obszernie wspierają cztery zasady legislacyjne, które mają zastosowanie do kwestii interpretacyjnych mających znaczenie w rozwoju nowych sytuacji w życiu ludzkim. Najlepszym przykładem pierwszej zasady jest stanowisko, jakie zajął Omar, gdy dowiedział się, że ktoś czeka na jego śmierć i chciał złożyć przysięgę wierności wybranej przez siebie osobie, a następnie przedstawić swój wybór jako fakt dokonany reszcie społeczności muzułmańskiej. W obliczu tej niebezpiecznej ambicji Omar oświadczył, że wszelkie przysięgi wierności złożone bez uprzedniej konsultacji ze społecznością muzułmańską są nieważne. Zręcznym, zdecydowanym i wysoce rozważnym posunięciem zamknął drzwi niezgodom i konfliktom społecznym, powołując radę konsultacyjną, której prace uwzględniały opinię publiczną w sposób, w którym nikt nie mógł znaleźć błędu.

Druga zasada legislacyjna *sadd al-dara'i* – zakaz stosowania wymijających środków prawnych lub czegokolwiek, co może prowadzić do tego, co zakazane lub destrukcyjne – pokrywa się z pierwszą zasadą w założeniu, że nowe rodzaje przestępstw wymagają nowych orzeczeń. Druga zasada jest węższa i bardziej szczegółowa, gdyż dotyczy przypadków, gdy coś legalnego zostaje użyte jako pretekst do zrobienia czegoś zabronionego. Innymi słowy, coś zgodnego z prawem i dopuszczalnego jest wykorzystywane w celu innym niż ten, do którego zostało przeznaczone. Dla organizacji i zabezpieczenia

praktyki konsultacji istotnych jest wiele przykładów i zastosowań praktycznych. Można to zobaczyć w tym, że pomimo ich dwulicowości i prób wyrządzenia krzywdy jemu i społeczności muzułmańskiej, Prorok powstrzymał się od zabijania hipokrytów. Powodem tego było to, że takie działanie z jego strony mogło zostać wykorzystane do odstraszenia ludzi od islamu. Prorok wiedział, że niektórzy hipokryci zasługują na śmierć. Jednakże pozostawił ich w spokoju, stosując zasadę *sadd al-dara'i*.

Trzecią zasadą istotną dla organizacji procesu konsultacji jest koncepcja interesu publicznego (*al-masalih al-mursala*), jedna z podstawowych zasad prawa islamskiego. Opiera się na założeniu, że prawo islamskie ma służyć duchowym i materialnym interesom ludzi, a jego orzeczenia mają przynosić ludziom korzyści i chronić ich przed krzywdą, natychmiastową lub opóźnioną. Te ludzkie interesy nie są wyraźnie zidentyfikowane w żadnym tekście Koranu ani Sunny, ale są ogólnie przyjęte w oparciu o okoliczności zaistniałe w społeczeństwie. Prawo islamskie nie precyzuje szczegółowo wszystkich interesów ludzkich, ani nie precyzuje wszystkich orzeczeń niezbędnych do ochrony tych interesów, których jest nie tylko wiele, ale także są wieloaspektowe i ich liczba z dnia na dzień rośnie.

Dlatego też, oprócz szczegółowych orzeczeń, prawo islamskie ustaliło ogólne orzeczenia, uniwersalne zasady i wszechstronne cele, z których można wyprowadzić niezliczoną liczbę orzeczeń odnoszących się do nowo powstałych sytuacji i okoliczności. Wszystko, co jest dobre, korzystne, słuszne, sprawiedliwe i miłosierne, jest wymagane przez prawo islamu albo jako zalecana praktyka (*mandub*), albo jako wymóg (*ladżib*), w zależności od stopnia jego ważności lub konieczności.

Islamskie orzeczenia prawne muszą spełniać następujące warunki: (1) muszą być zgodne z celami prawa islamskiego w taki sposób, aby nie naruszały żadnej z jego zasad ani nie były

sprzeczne z żadnym jego tekstem; (2) Muszą być zrozumiałe i zgodne z logicznymi przesłankami, które, jeśli zostaną przedstawione rozsądnym ludziom, spotkają się z akceptacją; oraz (3) muszą mieć taki charakter, aby po ich uznaniu i zastosowaniu służyły wspieraniu celów prawa islamskiego. Podsumowując, interesy ludzkie, które muszą być chronione i na których opierają się islamskie orzeczenia prawne, będą spójne ze szczegółową treścią i ogólnymi celami prawa islamskiego i będą służyć realizacji tych celów.

Ta podstawowa zasada islamskiego stanowienia prawa była stosowana przez muzułmańskich prawników, władców i sędziów na przestrzeni wieków i posłużyła jako podstawa niezliczonej liczby zastosowań w wielu dziedzinach życia. Jednym z takich zastosowań jest kompilacja tekstu Koranu za kalifatu Abu Bakra, a następnie przyjęcie standardowych kopii tekstu Koranu dla wszystkich muzułmanów na terytoriach islamskich za czasów kalifatu Usmana ibn Affana.

Czwarta zasada to pożyczanie od innych dla wspólnego dobra. Nie jest znana żadna zasada prawnicza zawierająca tak precyzyjne sformułowanie; jednakże jego treść jest zgodna ze standardami prawa islamskiego i była stosowana w praktyce na przestrzeni dziejów islamu. Była ona stosowana przez Wysłannika Boga, jego towarzyszy i kalifów prawowiernych, a przez wieki była stosowana też przez muzułmanów, szczególnie w odniesieniu do spraw organizacyjnych i procedur administracyjnych. Muzułmanie pożyczali od innych to, co było dla nich przydatne i nie było sprzeczne z ich religią. Kryterium oceny tego, co jest godne naśladowania, jest to, czy dane działanie jest zgodne z islamem i służy islamowi oraz czy przynosi korzyść społeczności muzułmańskiej i jej interesom. Takie zapożyczanie jest stałym sposobem naśladowania Proroka, które znajduje poparcie w Koranie oraz w przykładzie danym przez Wysłannika Boga, jego towarzyszy i kalifów. Na

przykład w demokracji potrzebujemy wiedzy i praktycznego doświadczenia, jakie demokracja ma do zaoferowania w dziedzinie formy, organizacji i procedur.

Jeśli chodzi o konsultacje jako narzędzie reform, obecna dyskusja na temat konsultacji odzwierciedla świadomość otoczenia politycznego i społecznego oraz zdolność reagowania na nie, zachowując jednocześnie swój własny, odrębny kierunek i cel. Konsultacje ucieleśniają reformistyczną zasadę zakorzenioną głęboko w sercach i umysłach muzułmanów, posiadającą ogromny potencjał adaptacji i modyfikacji. Jak zatem możemy przełożyć tę reformistyczną zasadę na praktyczny mechanizm, dzięki któremu społeczność muzułmańska będzie mogła napędzać się do przodu i aktywować konstruktywny, postępowy potencjał, który kryje się w jej zaangażowaniu w przesłanie islamu? Potrzebne jest wykształcenie kultury konsultacji.

Promowanie kultury konsultacji będzie wymagało większej liczby publikacji, większej liczby wykładów i seminariów oraz większego podnoszenia świadomości zarówno w zakresie znaczenia i wagi konsultacji, jak i poważnych strat i szkód, jakie poniesiemy w wyniku ich zaniedbania. Dyskurs instruktażowy niezbędny do szerzenia kultury konsultacji będzie musiał być przekazywany wszystkimi możliwymi kanałami, w tym mediami, edukacją, poradnictwem, głoszeniem i wydawaniem islamskich decyzji prawnych. Konsultacje wynoszą jednostkę na nowy poziom w zarządzaniu swoimi sprawami, umożliwiając jej maksymalne służenie interesom swoim i innych; aby jednocześnie zminimalizować szkody, jakie wyrządza sobie i innym, oczyścić się i rozwinąć swój intelekt.

Grupy i organizacje zaangażowane w takie działania informacyjne mogą promować kulturę konsultacji wśród muzułmanów, angażując się w podnoszenie świadomości i edukację na ten temat, edukując członków takich grup

informacyjnych w tym procesie i włączając konsultacje do swoich działań grupowych.

Konkluzja

Osoby i grupy zaangażowane w praktykę konsultacyjną wskażą drogę do zdrowych rządów islamskich i będą stanowić główną podporę i wsparcie dla społeczności. Przypomnijmy sobie werset Koranu, który opisuje społeczność muzułmańską jako tę, „której zasadą [we wszystkich sprawach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania] jest konsultacja między sobą”¹⁵ - został on objawiony społeczności muzułmańskiej, gdy składała się ona z zaledwie małej grupy wierzących wzywających innych do wiary, a którzy nie mieli jeszcze państwa ani kalifatu. Duch konsultacji musi przenikać całą kulturę, w której żyjemy; innymi słowy, musi stać się dominującym sposobem życia. Konsultacje odniosą sukces i będą trwać jedynie w atmosferze wolności: wolności sumienia, wolności myśli i wolności słowa.

O autorze

AHMAD AL-RAYSUNI posiada doktorat z islamistyki na Uniwersytecie Muhammada al-Khamisa w Rabacie w Maroku. Pracował w Ministerstwie Sprawiedliwości, jest redaktorem gazety „al-Tajdid” i członkiem Jamiyat al-Ulama (Stowarzyszenia Uczonych Muzułmańskich) w Maroku. Profesor al-Raysuni jest autorem wielu książek i artykułów na temat *al-Maqasid* w języku arabskim, a niektóre z nich zostały przetłumaczone na inne języki. Obecnie wykłada *Usul al-Fiqh* i *Maqasid al-Szaria* w College of Arts and Humanities na Uniwersytecie Muhammada al-Khamisa w Maroku.

15 Koran 42:38.

Seria streszczeń książek IIIT to cenny zbiór najważniejszych publikacji Instytutu napisanych w skondensowanej formie tak, aby dać czytelnikom podstawowe zrozumienie zawartości oryginału.

Muzułmanie w dużej mierze pozostają nieświadomi znaczenia i wartości koranicznej zasady *Al-Szura* (wzajemnych konsultacji) oraz znaczącej roli, jaką może ona odegrać w rozwoju i reformie społeczeństwa muzułmańskiego. W tej pracy autor podejmuje próbę wprowadzenia i zbadania kluczowych znaczeń i praktyk *Al-Szura*, prześledzenia jej historycznej ewolucji oraz zbadania sposobów wprowadzenia, zinstytucjonalizowania i zastosowania tej zasady w społeczeństwach muzułmańskich. Nie ma wątpliwości, że *Al-Szura* została zepchnięta na margines w całym świecie muzułmańskim, a przyczyny tego są złożone zarówno historycznie, jak i politycznie. Zdaniem autora, choć wiele napisano na ten temat, w rzeczywistości jest ona w najlepszym wypadku stosowana nieefektywnie, a w najgorszym bezymyślnie ignorowana.

Fala powszechnych protestów przeciwko dyktaturze, która obecnie ogarnia kraje arabskie, jest jednocześnie dowodem na porażkę zarządzania partycypacyjnego i doradczego, a w międzyczasie stanowi dla nich szansę na odzyskanie prawie utraconego dziedzictwa, które jest tak istotne dla ich własnej kultury i islamu. Wkład *Al-Raysuniego* w odpowiednim czasie ukazuje miejsce *Al-Szura* w księdze islamu, jej precedens prawniczy i historyczny, a także sposób jej odrodzenia we współczesnej muzułmańskiej polityce. Jego skupienie się na kwestiach pragmatycznych i podkreślonych przez niego liniach zbieżności między *Al-Szura* a demokracją sprawia, że jest to szczególnie interesująca lektura na ten temat.

Profesor Mohammad Hashim Kamali, Założyciel, prezes i dyrektor generalny Międzynarodowego Instytutu Zaawansowanych Studiów Islamskich, IAIS, Malezja

„Na początku była konsultacja”. Tak zaczyna się niezwykle nowa książka Ahmada al-Raysuniego *Al-Szura*, będąca żarliwym apelem o ożywienie i włączenie zasady konsultacji we wszystkich dziedzinach życia. Jego przesłanie jest takie, że zasada ta ma boskie pochodzenie, a jej zastosowanie było równoznaczne z samym stworzeniem człowieka. Autor uważa zatem tę zasadę za nieodłączną część samego procesu tworzenia, a nie jedynie kwestię doktrynalną. Co więcej, nie widzi sprzeciwu wobec wzmocnienia tej zasady poprzez zapożyczanie (i dalsze wzbogacanie) współczesnej teorii i praktyki demokracji. „Demokracja” – argumentuje – „potrzebuje nas tak samo jak my potrzebujemy jej”. Książka oferuje wszechstronne i przekonujące omówienie tej centralnej zasady islamu oraz ponowne jej przemyślenie.

Doktor Abdelwahab El-Affendi, Koordynator programu „Demokracja i islam”, Centrum Studiów nad Demokracją, Uniwersytet Westminster